

CAPITULARE COMITIS PAGI

MIROSLAV GRANIĆ
Filozofski fakultet Zadar

UDK: 949.75(093)"1372" Pag
Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 25. XII. 1993.

Autor u ovom radu donosi tekst kapitulara paškog kneštva iz 1372. godine. U drugoj polovici XIV. st. zadarska je općina normirala rad svih svojih organa putem Kapitulara s detaljnim uputama za njihovo djelovanje i ustrojstvo. Zadrani su uz pomoć Ivana de Surdis, vackog biskupa, godine 1372. dobili paško kneštvo i tom su prilikom donijete Statutame naredbe za otok Pag, a djelovanje lokalnog kneza normirano je odredbama Kapitulara kojim se utvrđuju kneževska prava i dužnosti u svrhu osigiranja djelotvornosti zadarske vlasti, ali i sprečavanja zlouporaba samih knezova kako bi se osigurao mir i sigurnost. Paško je kneštvo zadarskoj općini donosilo znantne prihode jer su na tom otoku Zadrani imali svoje posjede, a od paške su soli izvlačili ogromnu korist.

Prema slovu kapitulara, knez je predstavnik zadarske općine i prema tome prvi njen činovnik na Pagu. Knez nema neograničenu vlast što dokazuje da je Zadar uspostavljao vlast nad Pagom s mnogo više opreza, jer poučeni primjerom iz 1362. kada su izgubili paško kneštvo, nastoje da se ne ponove ona zlostavljana Pažana zbog kojih je sam kralj bio prisiljen paško kneštvo podvrgnuti svojoj vlasti. Slobode paške općine su još uvijek uvelike stegnute. Pažani imaju pravo na izbor tek jednog suca dok u ostalim organima knez ima potpunu većinu. Paški je knez, zadarski patricij, pod strogom paskom zadarske komune koja ga i postavlja na tu dužnost ali je Zadar ovom prilikom donošenjem Kapitulara u kojemu su potanko utvrđeni djelokrug paškog kneza u prvom redu nastojao osigurati paško kneštvo i time spriječiti moguće kulminacije nezadovoljstva buntovnih Pažana.

I

Rukopisna građa iz ostavštine znamenitog dalmatinskog povjesnika Ivana Luciusa (1604.-1679.), koja se danas nalazi pohranjena u Kaptolskom arhivu u Splitu,¹ od posebne

¹O Ivanu Luciusu usp. Franjo RAČKI, Ivan Lučić Trogirarin, Na uspomenu 200-godišnjice smrti njegove, *Rad JAZU*, 49, zagreb 1879., str. 65-102; Radovi posvećeni Luciusu sa znanstvenog skupa u Trogiru (listopad 1966.) objavljeni su u *Zborniku Historijskog instituta JAZU*, 6, Zagreb 1969.;

je važnosti za izučavanje prošlosti čitavoga jadranskog prostora, posebice starih priobalnih i otočkih komuna za razdoblje njihovog srednjovjekovlja.

Iz te rijetko bogate riznice najrazličitije građe, predane u širokom vremenskom i vrijednosnom rasponu od ispisa iz poznatih kronika pa sve do prijepisa diplomatskih izvornih isprava, koje su često na tom mjestu u prijepisu i sačuvane, izdvajamo do sada neobjavljeni Kapitular paških knezova iz 1372. godine.²

Kapitulari (*Capitularia*) kao zakonski akti imaju većinom opće i trajno obilježje, a njima su samostalno uređena opća pravna pitanja, državna točnije svjetovna uprava ili crkveno ustrojstvo, nezavisno od partikularnog prava.³ Kapitulari su, dakle, pravni propisi kojima se uređuju odnosi pojedinaca, grupa i ustanova i kojima se osigurava sigurnost i postojanost neke vlasti.

U drugoj polovici XIV. stoljeća zadarska je komuna normirala rad gotovo svih svojih organa donošenjem Kapitulara s detaljnim uputama za njihovo djelovanje i ustrojstvo, jer u izmijenjenim političkim prilikama, pod vlašću ugarsko-hrvatskog kralja, odredbe Statuta donešenog 1305. godine⁴ za mletačke uprave nisu više odgovarale potrebama novog vremena. Ali, donošenje Kapitulara od strane zadarske općine možemo objasniti i položajem grada Zadra koji je nakon 1358. doista postao dalmatinskom metropolom, ali i njegovim do kraja neodređenim odnosom prema samom vladaru.⁵ Stoga zadarska općina užurbano nastoji rad svih svojih tijela pravno urediti, što znači stvoriti stabilnost uprave. Kapitulari su uvijek donešeni svijesno i promišljeno. Ti propisi raspoređuju prava i dužnosti u granicama utvrđenog prava. Nezavisno od sadržaja, takvo uređivanje pruža tri koristi: sigurnost ili izvjesnost, stalnost ili stabilnost i društveni mir. Iako se pravo kreće između stabilnosti i stalnog mijenjanja, u ovom slučaju zadarska općina nastoji osigurati svoj autoritet jer je vlast zakonodavnih organa komune uzela pravnu regulaciju u svoje ruke. To je jamstvo prema državnoj vlasti, pobježe kralju, ali istodobno i obrana od iste.

Nakon 1372. godine, donošenjem "Kapitulara paškog kneza", zadarska je općina imala samo jedan cilj: uspostaviti i što prije učvrstiti svoju vlast nad Pagom, osigurati

Opsežnu disertaciju napisao je i Miroslav KURELAC, *Mjesto i značenje Ivana Lučića-Luciusa u hrvatskoj i evropskoj historiografiji*, vol. 1-2, Zadar 1987.

² Kaptolski arhiv u Splitu (KAS), Spisi iz ostavštine Ivana Luciusa svezak No 541, Ser. B, fol. 152v-162v. Lucius je prijepis Kapitulara dobio od svog zadarskog prijatelja kanonika i arhidakona Valerija de Ponte koji je neke isprave dobio i od zadarskog polihistora Šimuna Ljubavca. Usp. Stjepan ANTOLJAK, *Veze povjesničara Ivana Luciusa (Lučića) sa Zadrom*, *Radovi Zavoda JAZU u Zadru*, 29-30, Zadar 1983., str. 85-100; ISTI, *Hrvatska historiografija do 1918.*, I, Zagreb, NZ Matice hrvatske, 1992., str. 124-145, 146-151.

³ *Rječnik historije države i prava*, Informator, Zagreb 1968., str. 131.

⁴ Ivan BEUC, *Statut zadarske komune iz 1305. godine*, Posebni otisak iz II. sveska "Vjesnika Državnog arhiva u Rijeci", Rijeka 1954., str. 493-781.

⁵ Vitaliano BRUNELLI, *Storia della città di Zara dei tempi più remoti sino al MDCCCXV compilata sulle fonti*, Venezia 1913.; Nada KLAIĆ - Ivo PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku, Prošlost Zadra II*, Zadar 1976.

djelotvornost organa vlasti, prvenstveno svoga kneza, ali i spriječiti sva ona nasilja i zlouporabe predstavnika vlasti zbog kojih su svega deset godina ranije (1362.) izgubili vlast nad otokom Pagom.⁶ U takvoj prekarnoj situaciji za zadarsko gospodstvo opravdan je interes zadarskih prvaka da ponovno stečenu vlast nastoje salvati bez većih potresa i nemira tamošnjeg vrlo buntovnog stanovništva. Stoga je i opravdan te nimalo ne začuđuje od Zadra pojačani i čuvani autoritet kneza i njegova pooštrena odgovornost.

Prem slovu Kapitulara, paški je knez bio dužan vršiti svoju službu u smislu važećih propisa koji su u njemu sadržani. Prije stupanja na dužnost morao je položiti prisegu prema slovu Kapitulara u kojemu su bile nabrojene sve njegove dužnosti i prava.

Kada je donešen Kapitular, otok je Pag već bio vraćen pod jurisdikciju zadarske općine, ali je i paška općina uživala ograničenu samostalnost kao zasebno kneštvo sa svojim organima i svojim pravom. Paški je knez i u ranijim vremenima bio odgovoran zadarskom knezu i općini, koji ga je mogao osuditi i kazniti. Prema zadarskom Statutu iz 1305. godine, zadarska je komuna mogla donositi propise koji su bili obvezujući i za Pažane.⁷

Međutim, da bismo bolje shvatili važnost ovog Kapitulara iz 1372. godine potrebno je u najkraćim crtama nešto reći i o zadarsko-paškim odnosima u srednjem vijeku, točnije od konca XII. stoljeća, kada su zabilježene prve nesuglasice i sukobi između Paga i Zadra u spletu okolnosti i događanja koji su odredili i zadarsku i pašku povjesnicu, sve do početka XV. stoljeća kada su potpali pod vlast Mletačke Republike.

II

Povijesne okolnosti koje su se zbivale oko otoka Paga uglavnom su u općim crtama poznate.⁸ Već od kraja XII. stoljeća neprekidno traje borba otočana protiv nasilničke uprave grada Zadra. Zadar je nesumnjivo do pred kraj druge polovice XII. st. bio neprijeporni gospodar jugozapadnoga dijela otoka Paga. Na tom se dijelu uspjela upravo u to doba ili nešto ranije obrazovati mala općina na teritorijalnom načelu.⁹

Prema vijestima iz mletačkih kronika, Venecija uspijeva 1183. godine zauzeti Pag,¹⁰ ali nam nije poznato je li taj događaj imao bilo kakvih posljedica na položaj glavnog naselja Paga. Već 1187. Pag je za Mlečane izgubljen¹¹ no za kratko. Prema zapisima "ex

⁶ Mate SUIĆ, *Pag. Uz 510-tu obljetnicu osnutka novog Paga*, Zadar 1953., str. 43; Marko Lauro RUIĆ, *Delle Riflessioni Storiche sopra l'antico Stato Civile et Ecclesiastico della Città et Isola di Pago etc.*, Tomo terzo, 1780., str. 57 (Rukopis 34 u Knjižnici Historijskog arhiva u Zadru).

⁷ BEUC, *Statut zadarske komune*, str. 524.

⁸ SUIĆ, *Pag*, str. 21-75; Miroslav GRANIĆ, *Paško-zadarski odnosi tijekom 14. stoljeća*, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, Sv. 23 (10), Zadar 1984., str. 287-300.

⁹ N. KLAJČ-I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 292-293, 370-374.

¹⁰ Andreae DANDULI, *Annales*, fol. 189v (Rkp. 618, u Znanstvenoj knjižnici u Zadru).

¹¹ Grga NOVAK, *Presjak kroz povijest grada Zadra*, *Grad Zadar. Presjek kroz povijest*, Zadar 1966., str. 14.

Chronica quod vocat Justiniani" na samom početku vladanja ostarjelog ali nadasve sposobnog dužda Enrica Dandola godine 1192. "Iste gloriosus dux finit treguis Hungarorum, bellum innovat Jadretinis et maris itinera illis undique claudit ac dominum Dominicum Michelem Pagi et aliarum insularum Jadre fecit comitem et rectorem".¹² Posve istu vijest, u nešto izmijenjenom obliku, donosi kroničar i dužd Andrija Dandolo što ukazuje da su oba pisca vijest prenijeli s istoga predloška.

Postavljanje Michielija za paškog kneza i rektora značilo je i potpuno potvrđivanje paške općine kao samostalnog kneštva pod neposrednom vlašću Venecije. Stoga Pažani, poučeni tim primjerom, i ubuduće vješto koriste sve protumletačke pobune Zadrana u nastojanjima da se oslobode zadarske prevlasti. Venecija se 1204. ili početkom 1205. godine nagodila sa Zadrom¹³ i ujedno pristala da zadarskom knezu, kojega ona bira iz redova svojih plemića, pripadnu svih prihodi i časti koje su do tada imali ili uživali zadarski knezovi od paškog kneštva. Takvim stavom Mlečana prema Zadru uvjetovani su i zadrsko-paški odnosi sve do početka XIV. stoljeća. Doduše, Pažani uspijevaju 30. III. 1244. godine ishoditi od ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. povelju kojom taj vladar njihovo naselje uzdiže na položaj "slobodnog kraljevskog grada", ali ta je povlastica u rukama Pažana tek diplomatska isprava kojoj oni ne mogu osigurati punu pravnu snagu, posebice nakon onako poražavajućeg mira nekoliko mjeseci kasnije (29. VI. 1244.) između Bele IV. i Mletaka, sklopljenog u Glazu.¹⁴

Do bitne promjene dolazi tek 1311. godine, u vrijeme bune Zadra protiv Venecije. Pažani u tome ne slijede Zadar, a vješto koristeći prigodu Mlečani guraju u borbu protiv Zadra njegove dojučerašnje podanike. Ali i Pažani iz nastale situacije žele izvući neku korist i njihovi poklissari u Mlecima traže slobodan izbor kneza, što Venecija odbija. Međutim, pristaje na smanjenje plaće paškog kneza kojega postavlja dužd sa svojim vijećem, Pažane oslobađajući nekih dužnosti koje su imali prema ranijim knezovima za vrijeme zadarske uprave, osim brige za stanovanje kneza i njegove obitelji,¹⁵ što podrazumijeva pratnju i njegovu služinčad.

¹²Giuseppe PRAGA, Zaratini e Veneziani nel 1190. La battaglia di Treni, *Rivista dalmatica*, Anno VIII, Fasc. I, Luglio 1925., Zadar 1925., str. 54. Praga je prvi točno datirao Dandoloovu vijest 1192. godinom.

¹³Šime LJUBIĆ, *Listine o odnošajih Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike, I, Monumenta Spectantia historiam Slavorum meridionalium*, Zagreb 1868., str. 21; Ferdo ŠIŠIĆ, Zadar i Venecija, *Rad JAZU*, 142, Zagreb 1900., str. 256-258.

¹⁴Gustav WENZEL, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus, Másodi Kötet, Monumenta Hungariae historica, Diplomataria VII*, Pest 1861., str. 149-151; Stjepan ANTOLJAK, Pitanje autentičnosti paške isprave, Poseban oisak iz "Starohrvatske prosvjete" III. serija - svezak I., Zagreb 1949., str. 115-142.

¹⁵LJUBIĆ, *Listine I*, str. 191.

Zadar se 1313. predao Veneciji,¹⁶ nakon čega je "Comunis Veneciarum" zadržala pravo postavljanja paških knezova iz redova zadarskih plemića, da bi taj izbor nakon dvije godine prepustila zadarskoj općini.¹⁷

Mlečani su ovog puta upotrijebili svoje diplomatske sposobnosti pokazujući naokc interes za Pag i za Pažane i tako od njih stvorili pouzdane saveznike u borbi sa buntovnim Zadrom. Pažane je na takav postupak natjerao nečovječan postupak zadarskih upravljača i njihovih činovnika. Naposljetku, Pažani ono što nikada nisu mogli dobiti od Zadra uspijevaju dobiti od Venecije.

Mletačka je vlast za Pažane bila daleko podnošljivija od zadarske i samo naklonosti Mlečana Pažani mogu zahvaliti afirmaciju svoje općine. Ali treba istaći da je i Venecija više puta stavila na vagu svoje i paške interese i zatim postupila u cilju očuvanja svojih stečevina te bez imalo obzira prepustila Pag Zadru. Pritisak Zadra bio je to jači što ga je u prvom redu poticao gospodarski interes zadarskih prvaka. Istaknutije zadarske plemićke porodice posjeduju na Pagu soline, zemlju, kuće ili stoku.¹⁸ Iz sačuvanih se dokumenata jasno očitavaju konture tog gospodarskog sukoba - borba za sol i sir koji su odavna bili izvor životne egzistencije ovoga siromašnog grada i otoka. Neki su se zadarski plemići i preselili na Pag,¹⁹ smatrajući taj otok svojom kolonijom. Stoga je svaki gubitak Paga za Zadrane značio i gubitak unosnih prihoda i ugrožavanje njihovih posjeda, pa su, izgubivši ga, nastojali ponovno doći do vlasti nad Pagom, odnosno domoći se paškoga kneštva.

Oštriji sukobi zabilježeni su 1339. godine. Nastali su zbog očiglednih zlouporaba Zadra i njihovih knezova koje u Mlecima iznose na vidjelo paški izaslanici.²⁰ U tim sukobima Venecija stoji na strani Pažana i zbog njezinog uplitanja Zadar je bio primoran popustiti. Govoreći nepristrano, jednom stečena prava nastoje Pažani uz podršku Mlečana zadržati i učvrstiti. Stoga na poticaj Venecije Pažani popisuju svoje običajno pravo (*consuetudines*) koje tako postaje pisani zakon (*Lex codificata*). Naime, Pažani se tuže na zadarske knezove da ovi krše i ne poštuju njihovo pravo, našto Venecija 1341. godine imenuje odbor od šest svojih plemića "*sex Nobiles viros et sapientes*" pred kojima "*dicte consuetudines fuerunt diffinite et terminate*". Tako je uređen zbornik paškog običajnog prava²¹ koji nipošto nije tek vrijedan pravni spomenik nego je prvorazredno svjedočanstvo o ustroju jedne hrvatske općine te o načinu reguliranja pravnih odnosa među njenim stanovnicima. Kako je Pag ušao

¹⁶IDEM, str. 266; Dane GRUBER, *Obsiedanje Zadra po Mletčanih 1311-1313*, *Venac zabavi i pouci*, XIV, Zagreb 1882., str. 582.

¹⁷LJUBIĆ, *Listine* I, str. 269.

¹⁸Usp. pojedine spise u izdanjima *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279-1308*, *Izdanja Historijskog arhiva u Zadru*, *Spisi zadarskih bilježnika* I, uredio M. ZJAČIĆ, Zadar, 1959.; *Spisi zadarskih bilježnika Ivana Qualis Nikole pok. Ivana Gerarda iz Padove 1296 ... 1337*, *Izdanja Historijskog arhiva u Zadru*, *Spisi zadarskih bilježnika* II, ur. M. ZJAČIĆ i J. STIPIŠIĆ, Zadar 1969.

¹⁹Jakov Fanfogna, zadarski plemić, čini oporuku u Pagu. Tade SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, XI, Zagreb 1913, str. 559-561.

²⁰LJUBIĆ, *Listine* II, str. 156-157, 172, 195, 212-214, 235, 236.

²¹*Consuetudines Pagii*, Anno MCCCXLI, Cap. I - XC.

u srednji vijek kao čitso hrvatski otok, u tom običajno-pravnom zborniku treba tražiti i one hrvatske pravne običaje koje poznajemo na temelju sličnih zakonika.²²

Pravnim jezikom rečeno, Pag je početkom XIV. st. općina sa ograničenom samoupravom bilo da se nalazi pod zadarskim ili mletačkim vrhovništvom. Hoće li prava paške općine biti u većoj ili manjoj mjeri poštivana, ne ovisi samo o Pažanima. Do 1345. godine, kada se Zadar odmetnuo od Venecije, mletačka se vlast postavlja kao posrednik i korektiv feudalnih zlouporaba zadarskih vlastodržaca. Kada su Zadrani 1345. protjerali mletačkoga kneza,²³ Pažani pokazuju odanost Veneciji time što su zapovjedniku mletačke momarice koja je krenula na Zadar, Petru Canalu, izručili sve Zadrane koje su zatekli i uhitili u Pagu.²⁴ Vjernost se doista isplatila. Venecija prepušta Pažanima zaplijenjena imanja zadarskih građana, zadarsku sol i daje oprost daće na izvoz soli iz Paga.²⁵

Pod neposrednom vlašću Venecije nalazio se Pag od 1345. do 1358. godine, kada je Zadarskim mirom²⁶ pripao hrvatsko-ugarskom kralju Ludoviku I. Anžuvincu. Zadarsku je vjernost morao panonski "rex" i nagraditi. Stoga točno zaključuje Ivan Lucius da je kralj "Iadrensibus autem, neque antiqua Privilegia confirmavit, nec Pagensis Insulae jurisdictionem restituit".²⁷ Na saboru pred Ostrovicom, između ostalog, raspravljalo se i o zadarskoj jurisdikciji nad otokom Pagom. Stav je zakletih prisjednika i svih nazočnih plemića jedinstven: otok Pag je uvijek i od starine bio zadarski, jer se o protivnom nitko ne sjeća, ali su ga iz njihovih ruku Mlečani nasilno oteli.²⁸ Poslije takve saborske odluke ne preostaje Ludoviku ništa drugo nego da preda otok Pag Zadranima po onom pravu po kojem su ga i ranije držali. Kako su Pažani, da bi očuvali svoju samoupravu, do zadnjega dana stajali na strani Venecije i pod opsjednuti Zadar 1345. godine slali svoje brodove, nisu imali pravo na utok.

Zadarski plemić Frane Cedolini bio je postavljen za paškog kneza i odmah na početku kneževanja dao je pohvatati one Pažane koji su se istakli u zadnjim borbama na

²²Miho BARADA, *Hrvatski vlasteoski feudalizam po Vinodolskom zakonu*, Djeła JAZU, knj. 44, Zagreb 1952.; ISTI, *Starohrvatska seoska zajednica*, izd. JAZU, Zagreb 1957.; Stjepan ANTOLJAK, *Vransko običajno pravo*, Posebni otisak iz *Radova Filozofskog fakulteta*, god. 18, sv. 18, Razdio društvenih znanosti (8), Zadar 1979., str. 167-220.

²³Scriptoris anonymi Libri duo Obsidionis Iadrensis de Anno Domini MCCCXLV, ed. SCHWANDTNER in *Scriptores rerum Hungaricarum*, t. III, Vindobonae 1748., str. 671; Usp. N. KLAIĆ-I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 299. N. Klaić je uvjeren da je autor "Obsidia" zadarski nadbiskup Nikola Matafaris.

²⁴M. SUIĆ, *Pag*, str. 42.

²⁵LJUBIĆ, *Listine II*, str. 285.

²⁶IDEM, str. 260-261; III, str. 361, 371-372.

²⁷Iohannes LUCIUS, *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Vindobonae, typis Ioannis Thomae Trattner, 1758., str. 230.

²⁸Ferdo ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla Pavlovića patricija zadarskoga*, *Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog zemaljskog arhiva*, VI, sv. 1i2, Zagreb 1904., str. 49.

strani Venecije protiv Zadra.²⁹ Posebno se okomio na one koji su 1345. u Pagu uhitili i predali mletačkom zapovjedniku momarice Petru Canolu onih dvanaest zadarskih plemića i trideset sedam pučana koje su zatekli u Pagu.

Zadrani su se pobrinuli da ukinu paško Vijeće (Consilium) jer je iz njegovih redova otpor bio najjači, a paški su prvaci cijenjeni i najjučim protivnicima njihove vlasti. Zadrani istina dopuštaju Pažanima sazivanje Skupštine (Universitas) koje se pretvorilo u općinsko tijelo samo pojavnog karaktera.³⁰ Ni o kakvom vijeću nema više ni spomena jer Zadrani ne žele nihi po nazivu inialti tijelo na svom području koje bi bilo i samim imenom jednako zadarskom vijeću, ako ne po svom sastavu. Ne treba previdjeti da je zadarsko Vijeće plemićko tijelo, a paško je vijeće skup izabranih odličnika - ali je pravno ipak "Consilium"!

Udareni su razni porezi i podavanja. Izgleda, ukoliko se može vjerovati peru M.L. Rucića, da su tuda utvrđena podavanja u žitu, mesu i ostalim proizvodima prema paškim kanezovima.³¹ Na ta podavanja, odnosno odredbe o njihovu prikupljanju, naići ćemo među onim "consuetudines et usanciae" iz 1372. godine.³² To, međutim, nisu nikakvi "stari običaji", nego je to diktat Zadra. S razlogom je stoga njihov izdavač te odredbe točno definirao kao Statutame naredbe za otok Pag.

Na paškom je kneštvu Cedolinija naslijedio zadarski plemić Juraj de Georgijs koji se nije pokazao nimalo boljim od svog prethodnika. Kada je taj bahati i gramzivi Zadrani jednom prilikom ugostio nekolicinu zadarskih plemića, zatražio je od Pažana janje na svoj stol. Pažani, s puno smisla za ironiju, poslase mu janje koje je očito preživjelo sedam gladnih godina.³³

Novi je knez, Jakov Varikaša (de Varicassis) nastupio 1360. godine. Njegova je uprava bila obilježena bezobzirnim nasiljem, kako to bilježi Rucić.³⁴ O tome doista imamo sačuvani veoma kratku vijest u izgubljenim paškim Kapitularima,³⁵ predanim u izvacima u

²⁹RUIĆ, *Rifl. Sto.*, t. III, str. 53-54.

³⁰IDEM, str. 54. To Rucić zaključuje na temelju zaključka da se isprave i pisma pečate pečatima paškog kneza i paške Skupštine (Universitas) a ne paškog Vijeća (Consilium). Rucić doslovice o tome donosi citat: "prefatus Dominus Comes et iudices iusterunt ut presenti breuiario duplex sigillum appendetur, videlicet sigillum ipsius Domini Comitis, et sigillum Universitatis Paghi" (u bilj. "ex Archiv. Pret."). Da je Pag već krajem XIII. st. imao svoje Vijeće postoji o tome dokaz iz 1290. godine kada je paški knez, Zadrani, Vitus de Zorado sazvao taj organ i s njim se posavjetovao. V. ms. 504, *Documenti della Santuaria di Arbe* (1018-1292), fol. 100r-v (Rkp. u Znanstvenoj knjižnici u Zadru). Paški zastupnik u Mlecima 1311 god. je naslovljen "procurator et sindicus rectorum, iudicum, consilii, populi et universitatis Pagii" (LJUBIĆ, *Listine I*, str. 273).

³¹RUIĆ, *Rifl. Sto.*, t. III, str. 54-56.

³²MILAN ŠTAMBALOVIĆ, *Statutame naredbe za otok Pag 1372*, *Zbornik Histojskog zavoda JAZU*, vol. 8, Zagreb 1977., str. 411-429.

³³RUIĆ, *Rifl. Sto.*, t. III, str. 55.

³⁴IDEM, str. 56, 57.

³⁵Paški Kapitulari su ljetopisni zapisci koje su vodili paški kapitulari od 1300. godine. Neke izvlatke iz tih Kapitulara donio je Rucić u svojim djelima. U svom rukopisu "Legum, statutorum, privilegiorum, tum pscorum tum novarum sanctionum et rescriptionum civitatis et insulae Paghi in Venetorum dominio

Ruiću i Farlatiju, iz kojih Farlati bilježi da su Zadrani "male tractando, et danado multas afflictiones interemptiones, suspensiones, decapitationes, vulnerationes, manuum et peduum obruncationes, et multa alia mala fecerunt",³⁶ što je natjeralo Pažane da se obrate kralju.

Kralj je doista 1362. godine oduzeo zadraniima paško kneštvo.³⁷ Zadarska je općina tada izgubila pravo postavljanja paških knezova i od 1362. paške knezove postavlja kralj iz redova zadarskog patricijata koji upravljaju otokom u kraljevom ime, a ne u ime zadarske općine kao do tada. Drugim riječima, i prihodi od paškog kneštva ne slijevaju se u Zadar nego idu ugarskoj komori. Kralj ipak nije mogao izbjeći da paški knezovi ne budu zadarski plemići, jer tako je postupala i Venecija nakon 1315. godine. Međutim, Venecija je budno motrila na zlouporabe od strane zadarskih knezova i umiješala se čim je osjetila da bi nezadovoljstvo moglo kulminirati s neželjenim posljedicama. Izgleda da je ugarski kralj bio isuviše daleko da bi mogao obuzdati Zadrane na paškom kneštvu, a nije isključena ni mogućnost da je bio okružen ljudima koji su uživali naklonost Zadrana kao što je to bio Ivan vacki biskup!

U dokumentima nije zabilježeno je li se Pag u to doba bunio protiv Zadra. Zadrani su gubitak paškog kneštva nastojali nadoknaditi po svaku cijenu. Nisu stoga prezali niti od lažnog izvješćivanja kralja Ludovika koji im je na temelju njihovih izvješća i nesebičnog zalaganja Ivana de Surdis,³⁸ vackog biskupa - otvorenog srebroljubca - godine 1372. priznao pravo na Pag. Zbog toga se dogodio jedan nesvakidašnji incident: za vrijeme svečane službe Božje u crkvi Sv. Krševana u Zadru, zastupnik Raba, plemić Hermolaj Ciprijanov de Hermolao, javno je prosvjedovao jer je zadarska općina lažno izvješćivala kralja i jer je ustupanjem Paga Zadru nanijeta šteta rapskim posjedima na sjeverozapadnom dijelu otoka Paga kojega su stoljećima uživali Rabljani.³⁹

Prije 5. rujna 1372. dobili su Zadrani ponovno vlast nad Pagom. Naime, zadarsko Vijeće mudrih zaključuje da se namakne 200 zlatnih florena i pošalju vackom biskupu Ivanu za podmirenje troškova kraljevskih isprava. Pag je prema zaključku tog vijeća vraćen "ad plenam jurisdictionem dicte civitatis Jadre".⁴⁰ Dakle, izričaj "puna jurisdikcija" samo potvrđuje

feliciter degentis, Amplessima Collectio ... cura, studio et opera Marcilauri Rujch" na str. 2-5 donosi izvratke ali njegov naslov: "Compendium status antiqui insulae Paghi. Ordinationes, capitula seu comissiones sub rege Ungarie annotata anno 1300, ubi est descriptio infrascripta contra Jadrenses". Vrijedni sabirač paških i rapskih spomenika Ivan Gurato 1862. god. pronašao je taj "Kapitulare" u paškoj preturi. Gdje se danas nalazi nije nam poznato.

³⁶Daniele FARLATI, *Illyricum Sacrum*, Tomus quintus, Venetis 1775., str. 170.

³⁷RUIĆ, *Rifl. Stor.*, t. III, str. 57.

³⁸Ivan de Surdis de Placentia bio je od 1363. do 1376. biskup Vaca u Ugarskoj, odakle je 1376. prešao za biskupa u Raab (Jaurinum) da bi iste godine bio imenovan ugarskim primasom i nadbiskupom Ostrogonskim (Gran) gdje je zabilježen do 1378. godine. Usp. Pius Bonifacius GAMS, *Series episcoporum Ecclesiae Catholicae*, Ratisbonae 1873., str. 373, 380, 383.

³⁹T. SMIČIKLAS, *Diplomatički zbornik*, XIV, Zagreb 1916., str. 435-436.

⁴⁰KAS, Luciusova ostavština, sv. No 541, Ser. B, fol. 152v.

ono što smo ranije kazali - zadarski plemići su na čelu paškog kneštva "nomine comunis Jadre", a ne više "Domini Regis"! Prema tome, od 1362. do 1372. bio je uvijek zadarski patricij na čelu paškog kneštva, ali on svoju vlast nije obnašao u ime zadarske općine već u ime hrvatsko-ugarskog kralja.

Kralj je 1372. upravio jedno pismo i na Pažane, u kojemu im nalaže da imaju zadržati stare običaje i pravice.⁴¹ Što su to "stare paške pravice", govore Statutarne naredbe iz te godine koje smo već ranije spomenuli. U preambuli isprave u kojoj su zapisane "consuetudines et usantie", naglašava se da su od starih pravnih običaja ukinuti oni sablažnjivi (scandalosi), a to znači oni koji su štítili samostalnost, gospodarsku i političku samoupravu Paga.⁴² I još se jednom potvrdilo pravilo da su povelje, kraljevska pisma i isprave jedno a politička praksa nešto sasvim drugo te da pravo ovisi samo o snazi onoga koji to pravo štíti ili ga drugima nameće. Zadar je vješto znao svoje nasilje obrazložiti vlastitim pravom i to pravom koje je nametnuo tuđem pravu silom. Zadarski su prvaci, mora se priznati, bili izuzetni političari i dobro su znali da je to vještina koja računa s jedinim koeficijentom, a to je koeficijent stvarnih snaga.

Po nalogu vackog biskupa Ivana, koji je ujedno bio i kraljev vikar u Dalmaciji i Hrvatskoj,⁴³ zadržani u prosincu 1372. ustoličuju na Pagu za upravitelja, dakle ne za kneza, svog plemića Krševana Rajnerijeva Varikašu (Varicassis). Novoimenovani se upravitelj paškog kneštva doista zaklinje na poštivanje "starih običaja" i u tom duhu izabire za prvog suca Matu Markovića, dok paška "Universitas" izabire za svog suca Ivana Dragsinića.⁴⁴

Zadržani, opomenuti i poučeni kraljevim postupkom iz 1362., nastoje ovom prilikom osigurati svoju vlast nad Pagom donošenjem Statutarnih naredbi i Kapitularom za paškog kneza, kojim zadarska općina u potpunosti ima nadzor nad njegovim radom. Iz sadržaja svih dvadeset i tri "kapitula" jasno proizlazi da je Zadru u interesu spriječiti zlouporabe vlasti samih knezova, ne toliko zbog Pažana koliko zbog samog kralja; jer kada im njihov kralj jednom pokazuje da ih može lišiti unosnih prihoda od paškog kneštva, nije sigurno da se taj postupak neće jednom opet ponoviti. Doista, Zadržanima nakon bune iz 1394. godine kralj oduzima

⁴¹F. ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla Pavlovića*, str. 50.

⁴²M. ŠAMŠALOVIĆ, *Statutarne naredbe*, str. 412.

⁴³Vjekoslav KLAIĆ, *Hrvatski hercezi i bani za Karla Roberta i Ljudevita I (g. 1301-1382)*, *Rad JAZU*, 142, Zagreb 1900., str. 207.

⁴⁴Dokumento tom ustoličenju prvi put je objavljen u *Miscellanea I*, izd. Državni arhiv u Zadru, Zadar 1949., str. 10-14. Izdavači datiraju taj dokument sa "Zadar, prosinca 1373", ali M. Šamšalović točno zaključuje da ga prema indikciji (indictio Bedana) treba datirati u 1372. godinu. U prijepisu tu ispravu ima i Lucius (KAS, loc. cit. fol. 164 i d.) i datira 3.(!) XII. 1372. godine. Međutim "in uigilia sancti Nicolay confessoris" je 5. XII. Lucius na drugom mjestu datira ispravu ustoličenja vikara Varicassisa "27. Dec. Possessus Vicani Jadrensis in Pago. Judicium electio et caetera tunc ibidem acta, praesentibus delegatis regis". Usp. Vitaliano BRUNELLI, Giovanni Lucio (tratto da "Rivista Dalmatica 1899") in Giovanni LUCIO, *Storia del Regno di Dalmazia e di Croazia*, ed. Lint, Trst 1983. (prima ristampa), str. 45.

vlast nad Pagom i povjerenje upravu svom čovjeku Ivanu Čubretiću.⁴⁵ Iako su Zadrani teško mogli preboljeti gubitak Paga nisu olako priznavali poraz. Nudili su kralju novac znajući koliko mu je potreban ne bi li im ustupio otok. Kada su uvidjeli da od takvog vladara nemaju što očekivati primamljeni ponudom vojvode Hrvoja okrenu se Ladislavu Napuljskom koji im 1402. godine prepušta Pag bez ikakve novčane nadoknade.⁴⁶

Vratimo se Kapitularu paških knezova. Zadrani su u cilju osiguranja djelotvornosti svoje vlasti nad Pagom nakon 5. XII. 1372. donijeli u Vijeću mudrih i naputke za rad paškog rizičara (komornika) koje su izradili tri člana tog vijeća uz ovlaštenje istog tijela.⁴⁷ Paški je rizičar službenik zadarske općine i u svemu je podložan paškom knezu imenovanom od Zadra. Određena mu je plaća od 50 zlatnih florena godišnje. Zabranjeno mu je za vrijeme trajanja službe na Pagu baviti se bilo kakvom trgovinom, niti mu je dozvoljeno podizati bilo kakve gradnje na Pagu. Od Pažana može jedino primiti "poklon" u visini od dva groša vrijednosti dnevno, ukoliko mu ga daju svojom voljom.

Mnogo su zanimljivije odredbe "Kapitulara" paškog kneza, koji je donešen u Vijeću mudrih 13. XI. 1372. I ovdje se iz preambule samog Kapitulara doznaje da je Vijeće zadužilo trojicu zadarskih plemića - ser Frana de Georgijs, kraljevskog viteza, ser Krešija (Grizogona) Rajnerjeva Varikašu i ser Franu Cedolinija - da urede konačan tekst Kapitulara. U zaključku se izričito navodi da se njegovim prihvaćanjem ranije odredbe glede paškog kneštva, očito stariji Kapitulat ili tome slično, stavlja izvan snage.

Pogledajmo redom odredbe novog Kapitulara kojeg u prilogu donosimo u cijelosti.

1. U dvjema kamerama bira se između 12 kandidata po jedna osoba većinom glasova i potom se njihova imena prosjeduju Velikom vijeću. Onaj tko na tom vijeću dobije većinu glasova smatra se izabranim paškim knezom. Služba kneza traje godinu dana od nastupa na dužnost.

2. Ukoliko se izabrani knez nalazi u gradu (Zadru) dužan je položiti prisegu u roku od 4 dana, a ukoliko se nalazi izvan grada, tj. u zadarskom distriktu, predviđen je rok za polaganje prisega od 8 dana. Za odsutne izvan distrikta predviđen je rok od 15 dana. Ukoliko se izabrani knez ne očituje u propisanom roku, određuje se ponovni izbor u skladu s odredbama prve glave Kapitulara.

3. Utvrđena je kneževa plaća na 200 zlatnih florena godišnje. Knez je dužan dovesti sa sobom točno osam slugu i to pod prijetnjom novčane globe od 50 malih libara za svakog nedovedenog slugu.

⁴⁵ Stjepan ANTOLJAK, *Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj*, Zagreb 1956., str. 19; Nada KLAIĆ, *Izvorci za hrvatsku povijest*, II, Zagreb 1958., str. 41-42; M. SUIĆ, *Pag*, str. 46.

⁴⁶ F. ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla Pavlovića*, str. 35-36; N. KLAIĆ-I. PETRICIOLI, *Zadar u srednjem vijeku*, str. 273.

⁴⁷ KAS, *Luciusova ostavština*, loc. cit. fol. 154r-v. Inače zadarsko Vijeće mudrih ili Tajno vijeće je najznačajnije općinsko tijelo u vrijeme anžuvinske vladavine. To je zadarski senat koji vodi unutrašnju i vanjsku politiku komune. To vijeće nije imalo uvijek jednak broj članova. Usp. I. BEUC, *Statut zadarske komune*, str. 520 i F. ŠIŠIĆ, *Ljetopis Pavla Pavlovića*, str. 5, bilj. 19.

4. Isti knez može ponovno biti izabran tek nakon isteka pete godine od posljednjeg mandata.

5. Zabranjeno je knezu primati bilo kakve darove od stranaka u pamici.

6. Knezu se zabranjuje prekomjerno uzimanje drva za ogrjev, osim one količine koju mu dostavi paška Skupština.

7. Knez je obavezan po preuzimanju dužnosti u Pagu izabrati potkneza, jednog suca i 18 vijećnika među uglednijim Pažanima i to prema svom nahođenju. Drugog suca bira knez u sporazumu s kurijom. Ostale pak službenike dužan je prihvatiti prema mjesnim običajima.

8. U roku od četiri dana od nastupa na dužnost knez mora primiti zakletvu vjernosti ugarskome kralju i zadarskoj općini svih članova paške Skupštine.

9. U prva tri mjeseca uredovanja knez je dužan popisati sva protupravna prisvajanja općinskih dobara. U tu svrhu knez je dužan povesti sa sobom općinskoga rizničara i jednoga pouzdanog Pažanina.

10. Ovom je glavom uređeno pitanje sudskog priziva. Pravo priziva na presude pašskog kneza imaju zadarski knez i njegova kurija.

11. Paški je knez u svemu dužan poštivati odluke zadarske kurije.

12. Zabranjuje se knezu uvoz vina koje je podrijetlom izvan Paga bez znanja zzadarskoga vijeća i kurije. Dopušteno je knezu uvesti 50 modlija vina za njegove potrebe i potrebe njegove "familije".

13. Knezu se zabranjuje bilo kakvo bavljenje trgovinom.

14. Zabranje je knezu podizanje bilo kakvih zdanja u Pagu ili kupovanje bilo kakvih dobara od Pažana.

15. Knezu je zabranjeno oprostiti ili smanjiti bilo koji iznos kazne.

16. Nalaže se knezu vođenje i nadziranje knjige troškova i prihoda.

17. Knez se ne smije udaljavati izvan svoga sjedišta više od šest dana u mjesecu.

18. Knez je dužan iščitati ili dati da se pročitaju jednom u mjesecu odredbe Kapitulara.

19. Sve pamice mora okončati u određenom roku.

20. Svakoga mjeseca dužan je nadgledati prihode i rashode.

21. Knez ili bilo tko iz njegove "familije" ne smiju ništa prisvojiti bez pristanka vlasnika.

22. Svakih šest mjeseci zadarski prokurator i općinski odvjetnik s javnim bilježnikom dužni su provjeriti rad paškoga kneza.

23. Ovim Kapitularom stavljene su izvan snage sve ranije odredbe koje se tiču paškoga kneštva.

Ukratko, u tekstu Kapitulara nabrojene su sve dužnosti i prava paškog kneza. Nedvojbeno je da zadarska komuna nosi atribut vrhovne vlasti na paškom području. Knez je predstavnik zadarske općine i prema tome njen prvi činovnik na Pagu. Točno je da knez nema neograničenu vlast što pokazuje da je Zadar ovoga puta zavodio svoju vlast s mnogo više opreza i da se s dosta pozornosti prišlo uređivanju brojnih pitanja iz kneževe nadležnosti.

Sloboda djelovanja paške općine je u mnogome stegnuta. Pažani imaju samo jednoga svog suca. U ostalim organima knez ima potpunu većinu jer za službenike i vijećnike bira, bez iznimke, sebi odane ljude. Iako je knez pod strogom paskom zadarske vlasti, nigdje se ne spominju prava Pažana niti se igdje štite. Donošenjem "oktroiranih" Statutarnih naredbi i Kapitulara nastojala se zadarska općina u očima Pažana pokazati kao nepristrana jer budno pazi da njezini knezovi ne zlorabe svoju vlast. Da Pažani nisu imali ni od takve vlasti nikakve koristi, pokazao je slijed zbivanja koji je dostigao vrhunac poznatom bunom s dalekosežnim posljedicama za obje strane.

III

TEKST

Rukopis koji objavljujemo nije izvornik nego prijepis učinjen u Zadru za osobne potrebe Ivana Luciusa, vjerojatno rukom njegovog prijatelja i suradnika Valerija de Ponte. ispisan je na papiru veličine 29,5 x 21 cm. latinskim jezikom XVII. stoljeća. Rukopis je dosta dobro očuvan, a pisan je kancelarijskim kurzivom s izrazitim značajkama ortografije toga vremena.

Treba napomenuti da smo se u prijepisu latinskog rukopisa Kapitulara držali ne samo točne transkripcije nego i najpotpunije transliteracije, tako da tekst donosimo "ut iacet" u cijelosti.

Ortografiju smo sačuvali prema izvorniku. To se odnosi na diftonge (oe, ae = e). Sibilatno -ti (-tia, -tio, -cia, -cio) pišemo dosljedno rukopisu, bez obzira na nedosljednosti prepisivača. Također se to odnosi na slova "u" i "v" te na "i longa" koje smo zadržali kao "j". Sve tzv. geminate ostavili smo istovjetno izvorniku, a isto tako velika i mala slova. Interpunkciju smo uglavnom zadržali, ali smo mjestimice, radi lakšega razumijevanja, pojedine logičke i sadržajne cjeline odvojili zarezom ili točkom. Ponavljanje riječi (ditografija) označeno je uporabom ustaljenih simbola - okruglim zagradama. Također su kritičkim znakovima označene dopune slova ili riječi, kao i lakune u izvorniku.

1. Kapitular paškog kneza

(in margine:) 1372 die 13 nouembris
Capitulare Comitis Pagi

1372 die 13 nouembris

In consilio Spientum in cancellaria congregato lecta fuerunt infrascripta prouisiones facte per Nobiles et Sapientes Viros Dominum Franciscum de Georgijs Militem Regium Ser Franciscum de Zadulinis et Ser Crisium Raynerij de Varicassis positos et electos ad capitulare Comitis Pagi faciendum, condendum, et ordinandum et antiquum corrigendum et

emendandum super quibus prouisionibus et qualibet earum et quolibet capitulo infrascripto iuit pars Dominorum Comitis et Rectorum et obtenta, et firmata per maiorem ipsorum partem ut in memoriali constat.

Que quidem Prouisiones Capitulare Pagi nominatur intitulatur et primordiatur.

In Christi nomine Amen. In hoc libello continetur Capitulare Comitis Pagi factum conditum, et ordinatum per Nobiles et Sapientes Viros Dominum Franciscum de Georgijs Militem Regium Ser Franciscum de Zadulinis et Ser Crisium Raynerij de Varicassis Ciues honorabiles Jadrenses postos et electos ad ipsum preteriti temporis capitularis reuidendum corrigendum uidendum reseccandum inde superflua, et addendum addenda ut eorum prudentie uideretur utilius oportere lectumque et approbatum in consilio XII Sapientum congregato in cancellaria superiori mandato Magnifici Domini Raphaelis de Surdis de Placentia Comitis Jadre et Vicarij Dalmatie et Chroatie nec non Nobilium Virorum Domini Jacobi de Varicassis Militis Ser Miche de Rosa, et Ser Damiani de Nassis Rectorum Ciuitatis Jadre ac ratificatam et approbatam per dictos Dominos Comitem et rectores et ipsius consilium ad bussolas et pallottas more consueto sub anno Dominice incarnationis 1372 die 13 nouembris Indictione XI et scriptum per me Petronium Ser Tacutoli Perutij de Cingulo Prouintie Marchie Anconitane Imperiali auctoritate notarium et comunis Ciuitatis Jadre cancellarium.

/1/ De modo tenendo in eligendo Comite Pagi

In primis quidem quod in duabus cameris quolibet 12 electorum fiendis per consilium generale eligatur in qualibet camera unus probus uir de Nobilibus Consilij Ciuitatis Jadre et qui fuerit in una camera electus non possit in alia eligi et qui in prima Camera eligetur purgetur in maiori consilio generali in quo tum adunato intersit maior pars ipsorum consiliariorum generalium et recolectis pallottis numerentur pallotte de sic. Postea simili modo purgetur electus in secunda camera et eodem modo numerentur pallotte de sic. Et qui plures pallottas de sic reperietur habere dum tamen habeat unusquisque pallottas de sic maioris partis consiliariorum et premititur tunc adunatorum ille uocetur et sic comes Pagi pro uno anno incotrando die qua Pagum intrabit ad regimen et pluri tempore usque ad aduentum sui successoris. Et si dictus electus Comes non habuerit maiorem partem pallottarum de sic consilij generalis ut dictum est congregati de nouo modo supradicto alter eligatur ut superius dictum est purgandus, et approbandus.

2 De iuramento prestando per Comitem Pagi

Item quod quicumque fuerit electus Comes Pagi secundum formam precedentis capituli purgatus et approbatus et fuerit in Ciuitate Jadre infra quatuor dies iurare debeat officium suum, si uero fuerit extra Ciuitatem in districtu Jadre octo diebus expectari debeat ad iurandum. Si uero fuerit extra Ciuitatem et districtum Jadre XV diebus expectari debeat ad iurandum. Quibus terminis elapsis si non redierit electus et non iurauerit ut dictum est habeatur pro non electo, et alius comes eligetur modo, et forma superius enaratis ut premititur expectandus; Et quando Comes predictus hoc iurabit officium iurare debeat super sacras reliquias sicut iurant Domini Rectores Ciuitatis Jadre. Quo tempore iuramenti per eum

prestandi presens suum capitulare antequam iuret legatur totum ad eius plenam intelligentiam. Qui Comes ut premittitur electus suum iurans officium teneatur se expedire et ad dictum regimen accedere infra mensem postquam suum iuravit officium uinculo prestiti iuramenti. Et statim cum iurauerit solvatur ei prima paga sui salarij; Et si dictus Comes negligens uideretur in parando se ad accedendum ad dictum suum officium infra terminum predictum tunc curia Jadre teneatur cogere dictum Comitem et penam ei inponere ut fuerit oportunum ita quod paratus accedat ad eius officium antequam transeat terminus prelibatus.

3 De Salario et familia Comitis Pagi

Item quod Comes predictus pro hoc primo anno habeat salarium C.C. florenorum auri ei soluendam in terminis ut alias extitit consuetum. Et teneatur et debeat dictus Comes tenere et secum habere totum dictum tempus anni unius octo bonos famulos sibi in officio seruientes sub pena prestiti sacramenti et 50 librarum paruorum pro quolibet famulo quem non teneret Et si quis ex dictis suis famulis se absentauerit aut stare nollet, aut decederet tunc idem Comes quam citius poterit saltem in 15 dies immediate sequentes loco dicti famuli absentati aut stare nolentis aut decedentis alium famulum sufficientem remittere teneatur sub dicta pena.

4 De uacatione Comitis Pagi

Item quod Comes predictus et alij subsequentes non possint ad ipsum officium comitatus eligi modo ad quinque annos a die depositionis sui officij numerandos.

5 Quod donum non recipiat a litigantibus coram eo

Item quod prefatus Comes Pagi qui nunc eligitur et ceteri subsequentes non possint per se uel aliquam interpostiam personam recipere aliquod donum uel ensenium ab aliquo Pagense uel forense causam, uel litem aliquam coram eo uentillante durante ipsa causa, siue lite ab alijs autem causam, uel litem habentibus coram eo liceat ei donum, et ensenium recipere usque ad ualorem sex grossorum argenteorum et non ultra pena prestiti iuramenti et X librarum paruorum pro qualibet uice contrafacta.

6 Quod Comes non recipiat ligna ultra eius sufficientiam quam dat uniuersitas

Item cum uniuersitas Pagi teneatur dare Comiti Pagi ligna pro suo usu et sue familie quod deinceps idem Comes non recipiat, nec recipi faciat plura ligna a dicta uniuersitate Pagi nisi ad ipsum usum suum, et sue familie sufficientia, de quibus lignis receptis nemini dare possit et si in fine sui officij ulla ligna ei supererint omnia teneatur suo relinquere successorii sub pena prestiti sacramenti et librarum 25 paruorum pro quolibet uice qua contrafecerit.

7. De electione officialium et consiliariorum Pagi

Item quod idem Comes Pagi teneatur in principio sui officij postquam Pagum intreuert eligere unum Vice-Comitem unum Judicem et XVIII consilarios de melioribus

hominibus Pagi secundum ipsius Comitis bonam conscientiam. Alium vero Judicem ipse Comes et Curia eligant ceterosque officiales oportunos secundum consuetudinem Pagi ad penam prestiti sacramenti.

8. De Sacramento prestando per uniuersitatem Pagi

Item quod idem Comes infra 4 dies post introitum sui officij uincolo sacramenti teneatur dare sacramentum omnibus et singulis hominibus uniuersitatis insule Pagi de uera et debita obedientia et pura fidelitate seruandis Serenissimo Principi et Domino Nostro Domino Ludouico Dei Gratia Regi Vngarie etc. comuni Ciuitatis Jadre et ipsi Comiti pro ipso comuni Jadre.

9. De modo procedendi contra occupantes bona comunis Jadre

Item teneatur dictus Comes Pagi uincolo Sacramenti infra tres menses primos sui regiminis ire per insulam Pagi cum casono in quo sunt scripte saline possessiones terre, et uinee Comuni Ciuitatis Jadre et inquisitionem facere diligentem si que ipsarum essent in toto uel in parte ab aliquibus occupate. Et si quas salinas possessiones, terras aut uineas in totum uel (in) partem inueniret occupatas ab aliquo, uel aliquibus personis teneatur et debeat contra tales occupantes unum et plures procedere punire, et condemnare ad relaxationem occupate rei unius uel plurium et in penis contentis in consuetudinibus Pagi et ut dictam inquisitionem melius et comodius facere possit dictus Comes ducere secum debeat cum ibit ad dictam inquisitionem faciendam Camerarium comunis Jadre in Pago existentem et aliquos bonos uiros Pagenses quos et quot uolet expensis comunis Jadre expendendo de bonis ipsius comunis usque ad quantitatem soldorum 20 grossorum et non ultra.

10. De Appellationibus

Item cum in consuetudinibus Pagi sit insertum quod non possit appellari ab aliqua sententia ferenda per Comitem et Iudices Pagi nisi a definitiva sententia tantum quam Dominus Comes et Domini Rectores Ciuitatis Jadrensis appellationem ab huiusmodi sententia ad eos fiendam et curiam Jadrensem. Si sententia fuerit 50 librarum paruorum et 50 librarum infra cognoscere, discutere, et terminare teneantur infra octo dies postquam partes comparauerint coram ipsis Dominis. Et teneatur Comes Pagi cum appellatum fuerit a sententia ferenda per ipsum Comitem et Iudices assignare partibus terminum X dierum intra quem terminum partes ipse comparere teneatur coram Curia Jadre ad appellationem ipsam prosequendam et in ipsa causa pro ut iuris ordo postulat procedendum. Si uero sententia fuerit a libris 50 supra tunc talis appellatio cognoscatur et diffiniatur ciuiliis aut criminalis qualiscunque fuerit per curiam Jadre et 12 Sapientes uel maiorem partem ipsorum in terminum octo dierum postquam partes comparauerint coram eis. Qui 12 sapientes eligi debeant secundum formam inferius annotatam. Et si inter Dominos Comitem et Rectores esset differentia de diffinitione dicte appellationis, cuius diffinitio ad eos spectat uidelicet uel 50 libras uel infra tunc dicta differentia per dictos Dominos et 12 Sapientes uel maiorem partem ipsorum diffiniatur et cognoscatur. Et quia omnis alia querela tam Ciuiliis quam Criminalis de

ipso Comite fienda et eius officio Curie Jadrensis si quid dicetur ipsum Comitem fecisse aut comisuisse contra consuetudines pagi uel contra suum capitulare uideatur et diffiniatur per curiam Jadre et ipsos 12 Sapientes uel maiorem ipsorum partem tam absoluendo quam condemnando pro ut eis, uel maiori parti ipsorum uidebitur conuenire. Qui 12 Sapientes eligi debeant per rotulum in consilio generali et purgari more consueto in alijs officialibus tempore electionis Comitis Pagi et ante electionem ipsius Comitis in quorum numero sapientum eligi non possit nec esse nisi unus pro domo tantum, et duret earum officium usque ad tempus electionis sequentis Comitis Pagi. Et si aliquis earum ipsorum Sapientum esset attinens ipsi Comiti Pagi (in gradibus) in gradibus contentis in statuto comunis Jadrensis uel aliquo alio modo deficeret, tunc loco talis actineatis uel de facientis unius uel plurium alius, uel alij aligantur per curiam et ipsos Sapientes uel maiorem partem ipsorum. Qui Sapientes ut premittitur electi hoc onus officij renuere non possint ad penam X librarum pro quolibet.

11. Quod Comes Pagi obediat mandatis Curie Pagensis (!)*

Item quod dictus Comes Pagi obedire teneatur omnibus et singulis litteris et preceptis aidem fiendis et mittendis per Dominos Comitem et rectores Ciuitatis Jadre et iniuncta ei ipsorum Dominorum parte exequi cum effectu ad penam sui prestiti Sacramenti.

12 De uino forensi in Pagum non immittendo

Item quod dictus Comes non patiatu r aliquod uinum forense immitti aut recipi in terra Pagi et totam ipsam insulam sine licentia et expressa conscientia curie et maioris Consilij Ciuitatis Jadre saluo quod ipse Comes pro suo, et sue familie usu possit recipere uinum forense usque ad quantitatem modiorum 50 ad penam sui sacramenti, et unius floreni pro quolibet modio comuni Jadre applicanda.

13 Quod Comes non faciat mercantiam

Item quod Comes predictus non possit per se uel interpositam personam facere, aut fieri facere toto tempore sui regiminis in insula Pagi aliquam marcantiam nec partem cum aliquo homine in aliqua mercantia palam uel secrete. Saluo quod possit uendere suum sal si illud haberet de suis salinis proprijs ad penam sacramenti et CC librarum paruorum et priuationis officij dicti comitatus, et quilibet possit eum contrafacientem accusare et habet medietatem dicte pene.

14 Quod Comes non edificet nec emat quidquam in Pago a Pagensibus

Item quod Comes Pagi non possit per se uel alium facere, uel fieri facere toto tempore sui regiminis aliquam domum salinam uineas seu presalias in terra uel insula Pagi nec aliquas possessiones palam uel occulte per se uel alium emere ab aliquo Pagense sub pena prestiti sacramenti et condemnationis fiende de eo per Dominos Comitem et rectores Ciuitatis Jadre et 12 Sapientes super predictos uel maiorem partem ipsarum et predicti

* treba: Jadrensis

communis edificatorum domorum salinarum presaliarum, et possessionum emptorum que deueniant in comune Jadre et quilibet possit eum accusare et denuntiare et habeat medietatem predictorum.

15 De non remittendis condemnationibus

Item quod Comes Pagi non audeat uel presumat facere aliquam remissionem in totum uel partem alicuius condemnationis quam faciet ad penam dupli eius quod remisisset uel remittetur comuni Jadre applicandam et penam prestiti sacramenti.

16 De ratione introituum et expensarum uidenda

Item quod Comes Pagi faciat fieri et penes se habeat duos quatermos in uno quorum scribi faciat omnes introitus perueniendos ad manus Camerarij Communis Jadre in Pago existentis, in alio uero expensas omnes suo mandato fiendas per dictum Camerarium et in fine sui officij teneatur tam de introitibus quam de expensis reddere rationem suo successori intra tres dies quos quatermos sub sigillo noui Comitis sui successoris Jadram referat et Maiori Curie presentare teneatur et de predictis introitibus et expensis reddere rationem ut antiquitus extitit obseruatum. Qui Comes pro ipsis tribus diebus quibus steterit post completum suum officium habeat 12 grossos pro quolibet dictionum trium dierum quo stabit que omnia obseruare et facere teneatur pena prestiti sacramenti.

17 Quod Comes non possit absentari a Pago nisi sex diebus in mense

Item quod Comes Pagi toto tempore sui regiminis modo digno non possit pernotare extra Insulam Pagi nisi solum sex diebus pro quolibet mense non computandis diebus discessus et redditus et non possit computare dictos sex dies quibus potest foris stare et pernotare de uno mense cum alio nisi solummodo de duobus mensibus quibus possit stare tanto tempore simul una uice quanto poterat stare in dictis duobus mensibus et non ultra sub pena prestiti sacramenti et unius floreni pro quolibet die uel nocte qua contrafecerit Comuni Jadre applicanda nisi in casu infirmitatis in qua possit ultra pernotare cum licentia Dominorum Comitis et Rectorum Ciuitatis Jadre.

18 De copia capitularis penes Comitem existenda et legenda semel in mense

Item quod Comes Pagi semper teneatur penes se habere copiam sui presentis capitularis quod legat aut legi faciat ad eius intelligentiam saltem semel quolibet mense pena prestiti sacramenti.

19 De expeditione Processuum

Item quod Comes Pagi omnes suos processus Criminales decem /.../ * mensium officij et processus precessoris sui non expeditos teneatur et debeat infra tempus sui regiminis effectualiter expedire et diffinire ad penam prestiti sacramenti et decem librarum

* ispušteno u izvorniku

paruorum pro quolibet dictorum processuum quando non expediret intra tempus sui regiminis.

20 De ratione Camerarij Pagi uidenda

Item quod Comes Pagi teneatur uidere rationem Camerarij comunis Jadre in Pago existentis omnium introituum et expensarum quolibet mense qui Comes auctoritatem habeat precipiendi dicto Camerario quod sit sollicitus ad exigendum amnia que debentur comuni per quamcunque personam, et ad faciendum sibi reddi rationem ab ipso Camerario de ipsis introitibus et expensis et penam eidem Camerario imponendi usque ad quantitatem 25 librarum paruorum et ipsam exigendi cum effectu que predicta omnia idem Comes facere teneatur pena prefati sacramenti et X librarum pro quolibet mense quo dictam rationem non uideret ut superius continetur.

21 Quod Comes et familia eius se abstineant damnificare alienas res

Item quod Comes Pagi nec aliquis de sua familia, neque aliqua alia persona suo nomine audeat accipere de fructibus seu proventibus alicuius agri seu possessionis alicuius Pagensis sine licentia Domini possessoris sub pena sacramenti et 5 librarum paruorum in qua pena incurrat totiens quotiens fuerit contrafactum et quilibet possit eum accusare, et habeat medietatem dicte pene.

22 De modo Sindicandi Comitem Pagi

Item quod unus ex procuratoribus et unus ex aduocatis comunis Jadre et unus Notarius eligendi per curiam, uel maiorem partem curie teneantur in fine sex mensium officium Comitis Pagi expensis comunis Jadre ire Pagum et diligenter inquirere de regimine et offitio Comitis Pagi ad quem inquisitionem faciendam stare teneantur in Pago tribus diebus et banniri facere publice quod si quis de Comite uult conqueri uel aggruari aut contra eum(!) aliquid dicere quod coram eis in dictum terminum trium dierum compareat et suam querellam coram eis exponet, et quicquid inuenerint teneantur in scriptis dare Dominis Comiti et rectoribus dicte Ciuitatis per ipsos Dominos introducendum infra octo dies secuturos ad consilium dictorum 12 Sapientum.

Et simili modo similes procurator aduocatus et Notarius eligendi in fine offitij dicti Comitis ire et mitti debeant cum nouo Comite Pagum moraturi ibidem tribus diebus qui similem inquisitionem et bannimentum faciant quod si quis de preterito Comite uult conqueri intra terminum trium dierum compareant coram eis causam querelle ut supra expositus. Qui similiter quicquid contra ipsum Comitem inuenerit maiori Curie in scriptis debeant exhibere reducendum per ipsam Curiam ad consilium memoratum. Qui procurator aduocatus et notarius ituri erunt coram curia comparentes iurare conentur predicta omnia facere, et exequi bene et legaliter obmissis odio, amore precio precibus et timore.

23 Conclusio

Item quod omnia Capitula suprascripta deinceps obseruentur pro Capitulari Comitis Pagi et quod quicumque fuerit electus Comes Pagi omnia et singula Capitula prescripta obseruare teneatur, et debeat pro ut iacent omnibus et singulis alijs prouisionibus super capitulari Comitis Pagi factis in preterito usque in presentem diem 13 mensis nouembris 1372 uanis cassis et nullius roboris et ualoris.

2. *Zaključak zadarskog Vijeća mudrih o povratku Paga pod zadarsku vlast.*

(in margine:) De restitutione Pagi a Rege Ludouico Jadrensibus

1372 die 5 septembris

In consilio Sapientum congregato ut supra iuit pars Dominorum Comitis et Rectorum quod in presenti consilio statim eligerentur duo Nobiles Sapientes qui statim prouideant hodie per totam diem et auctoritatem habeant prouidendi de inueniendo C florenos mittendos ad ipsum Dominum Episcopum Vacciensem pro satisfaciendo et soluendo Cancellarie Domini Regis de litteris restitutionis facte per Regiam Maiestatem Dominis rectoribus consilio et comuni ciuitatis Jadre de Insula et hominibus Pagi et suorum pertinetiam ad plenam iurisdictionem dicte ciuitatis Jadre et de prouisione fienda illi qui tulit litteras suprascriptas.

3. *Naputak za rad paškog rizničara*

(in margine:) 1372 - 19 Septembris Prouisiones Camerarum Pagi

1372 die 19 septembris

Prouisiones facte per tres Sapientes electos auctoritate consilij Sapientum super officio Camerarum Pagi et etiam Comitis Pagi et ipsius Insule sunt hec

Primo quod electio dicti Camerarij obseruetur et fiat more solito et quod habere debeat ipse camerarius pro suo salario singulis annis florenos 50 auri.

Qui Camerarius obedire teneatur Domino Comiti Pagi in omnibus spectantibus ad suum officium mandandis ei per ipsum Dominum Comitem et si in aliquo contrafecerit cadat in penam librarum C paruorum et sit priuatus toto tempore sue uite ab ipso officio camerariatus et quilibet possit eum accusare, et habeat medietatem pene, et alia medietas ueniat in comune Jadrense et nomen accusatoris in credentia teneatur.

Et teneatur ipse Camerarius exigere et facere omnia et singula iniungenda ei per Dominos Rectores Jadre sine additione aliqua sui salarij et stare debeat contentus salario supradicto, et uacet in dicto officio per quinque annos a depositione sui officij numerandos.

Et quod ipse camerarius non possit emere per se uel aliquam interpositam personam palam uel secrete aliquam, uel aliquas res mobiles, aut stabiles in Pago toto tempore sui officij que uenderentur in Pago per incantum tam ex suo officio quam alia quacunque causa.

Et quod non possit ibi facere aut fieri facere de nouo aliquod laborem, nec aliquod edeficium ad penam predictam. Nec recipiat per se uel alium aliquod donum uel ensem ab aliquo Pagense in die una quod ualeat ultra duos grossos sub pena perij.

die supradicto

In consilio generali lecte fuerunt dicte Prouisiones et super eis missa pars Domini Comes et Rector et date fuerunt pallocte 64

de non X fuerunt

Non sibcere 8

Capta et firmata per reliquam partem consilij.

4. *Zadarsko Vijeće umoljenih prima u plemićki stalež Ivana vackog biskupa i njegovu braću.*

(in margine:) 1372 - 28 nouembris Episcopi Vaciensis et fratrum Nobilium Jadre electio

Ex fragmentis Consiliorum Jadre

1372 die 28 nouembris

In consilio Rogatorum Ciuitatis Jadre

Quod cum Venerabiles pater et Dominus Dominus Johannes Episcopus Vacensis Domini Comites Raphael et Michael eius fratres Dominus Stephanus de Vegla Archidiaconus et Comes Magister Franciscus Physice summus professor pro nobilium expeditione quam multa gesserunt coram Regia Maiestate et pro liberatione Ciuitatis a summis periculis imminentibus et pestiferis operibus Archiepiscopi Jadrensis et per eum factis criminationibus falsis coram Regia Maiestate unde tota Ciuitas eis est in perpetuum obligata retributionem possibilium comuni Jadre faceret ipsum comune Dominis supradictis scilicet eisdem Dominos Episcopum fratres eius nepotes et quoscumque ex eis filios et descendentes in perpetuum eundem Dominum Stephanum fratrem eius et filios descendentes creare, et facere in ciues dicte ciuitatis et consiliarios et de consilio generali nobilium Ciuitatis eiusdem cum ipsis nobilibus ad presens non uideatur maiorem honorem tantis dominis fieri posse pro firmo tenetibus hec Maiestati Regie placitura et Dominis memoratis qua proposita capta fuit.

Eodem die in generali Consilio proposita confirmata fuit et facte littere Priuilegiales in forma.

Miroslav Granić: CAPITULARE COMITIS PAGI

Summary

In this paper the author presents the text of the *Capitulare* (Statutes) of the Pag County from the year 1372. In the first half of the 14th century the Commune of Zadar regulated the functioning of all its administrative bodies by means of the *Capitulare* containing the detailed instructions for their functioning and organisation. With the help of Ivan de Surdis, bishop of Vac, the citizens of Zadar acquired the Pag County in 1372. The prerogatives of the local count-rector (*knez*, cf. German *Fürst*) were regulated by the provisions of the *Capitulare* by which the princely rights and duties were defined, in order to ensure the functioning of the Zadar authorities and to prevent any abuse by the counts, so that peace and order could be maintained. The Pag County was the source of huge income for the Commune of Zadar, since the citizens of Zadar had their possessions on the island; the income from the salt production should be emphasised in particular.

According to the *Capitulare* the prince represented the Commune of Zadar and was thus its highest-ranking official on the island of Pag. The powers of the count were not unlimited, from which can be deduced that the City of Zadar was establishing its rule over the island of Pag with much more caution, because the fact that the city had lost its rule over the Pag County in the year of 1362 had taught them a lesson and they were now trying not to repeat the mistreatment of the citizens of the island, for which reason the king himself was forced to place the Pag County under his direct rule. However, the privileges of the Commune of Pag were still rather limited. The citizen of Pag were entitled to the election of only one judge, while in other administrative bodies the count had an absolute majority. The count of Pag, a Zadar patrician, was under the strict control of the Commune of Zadar, by which he was actually appointed to that position. But, by adopting the *Capitulare*, in which the prerogatives of the count of Pag were defined in detail, the City of Zadar wished to secure the Pag County in the first place and prevent possible culmination of discontent of the rebellious inhabitants of the island of Pag.